

ЕКСЛІБРІС НА УКРАЇНІ В XVII—XVIII ВВ.¹⁾

Подав

ІВАН КРИПЯКЕВИЧ.

Власники книжок, як рукописів так і друків, від дуже давніх часів зазначували на них, що воно є їхньою власністю. Найпростішим знаком власності був підпис: на Україні такі підписи стрічаемо вже від XIV—XV в. Поруч підписів уживалися з часта т. зв. вкладні записи, в яких оповідалося, де, у кого, коли і за яку ціну куплено книгу і накладалася важка клятва на того, хто поважився книжку забрати у власника: «той буде проклят, анафема і мараната». Велику силу таких записів опубліковано в описах різних бібліотек.

Для власників більших бібліотек власноручне підписання всіх книжок було занадто невигідне, з'явилися отже механічні способи зазначування імені власника на книжці.

Найдавніший з них (старіший від бібліотечної печатки) се т. зв. еклібріс. Еклібріс в найзвичайнішім виді се карточка, з написом „ex libris“ і називиском власника. Але виагливі бібліофіли цю просту карточку почали прикрашувати ріжними орнаментами, знаками й ціліми сценами, давали його рисувати і гравірувати визначним майстрам, так що еклібріс прийняв артистичну форму і став новою прикрасою книжки.

Еклібріс з'явився в різних краях Європи в ріжному часі. В Німеччині знають його вже 1480 р., у Франції й Англії в 1570 р., в інших краях він поширюється в XVII і XVIII в.

На українських землях еклібріс знаємо зразу як т. з. супереклібріс, знак вбитий на оправі книжки. Такі супереклібріси стрічаемо у Львові вже в першій половині XVII в., на книжках міщанації Павла Домініка Гемпнера, латинських архієпископів Прухніцького († 1633) і Гроховського († 1644) та на міських книгах міста Львова. Ці еклібріси мають вид герба, а довкола нього є називиско або ініціали власника книжки (Fr. Jaworski, Lwowskie znaki biblioteczne, Львів 1907).

Еклібріс як карточка, наліплена на оправі в нутрі книжки, з'явився на Україні майже століт пізніше. Перший такий еклібріс з доказаною датою є з 1735 р.: це знак бібліотеки князя Антона Любомирського з Полонного на Волині: він має вид княжого герба з написом під ним: »Antonius Lubomirski S. R. Imp. Princeps 1735«. (W. Wittyg. Ex-libris'y bibliotek polskich XVII

i XVIII w. Варшава 1913 с. 44). До XVIII в. належить ще цілий ряд еклібрісів панських родин з різних сторін України, як Радивилів, Мінішків, Яблоновських, деякі еклібріси католицьких кляшторів і ін.

З XVIII в. маємо також чотири еклібріси, звязані не тільки з територією України, але й з бібліотеками, що мали власників Українців. Походять вони з трьох протилежних частин української землі, один з Холмщини, два з Гетьманщини, один з Закарпатської України.

В Холмі була богата бібліотека уніятського монастиря чина св. Василія В., — в другій половині XIX в. числено її ще на 800 томів, серед них богато більших круків: отже ця бібліотека мала свій еклібріс, невелику карточку з надрукованим написом: »Ad Bibliothecam Patrum Basilianorum Chełmensem pertinet« (репродукцію дас Віттиг с. 12). На жаль, не знаємо докладно, в якому часі був надрукований цей еклібріс.

Інший характер має еклібріс Александра Безбородька, гравірований якимсь дуже добрим майстром, виконаний тонко й артистично: він зображує дерево, по якім віяться гірлянди квіток, — під тим напис »Графъ А. Безбородко«. (В. Верещагінъ, Русский книжный знакъ, Пб. 1902 с. 36, 66). Александр Безбородько родився 14 марта 1747 р. в Глухові як син генерального писаря Андрія Безбородька, учився в київській Академії, був членом генерального суду і київським полковником; в 1774 р. став секретарем Катерини II. і з того часу піднимався все вище у карієрі, обсліпаний ордерами й титулами, — був міністром, сенатором, членом Академії, графом і князем римської імперії. Безбородько пікавився минувшиною України, збирав книги й рукописи та заохочував земляків писати українську історію, — він спонукав Василя Рубана до історичних робіт. (В. Модзалевський, Малоросійський родословникъ, І. Київ 1908; пор. Д. Дорошенко, Огляд укр. історіографії, Прага 1923).

Другий бібліофіл з лівобережної України XVIII в., що залишив свій еклібріс, се Федір Туманський (* 1756, † 1810), син генерального судді, був цензором у Ризі і членом Академії Наук у Петербурзі. Він видавав 1792—1793 р. журнал »Россійский Магазинъ« і в ньому надрукував »Льтописець Малая Россія« і статті про вибір старшини на Січі, маніфест Б. Хмельницького і ін. Еклібріс Туманського зображує герб власника серед прикрас із книг, геометричних приладів,

¹⁾ Витяг із ширшої замітки, призначеної до Ювілейного Федорівського Збірника Наук. Тов. ім. Шевченка.

ельобу, цитри і ін.; довкола напис: »Theod. Josephides de Tomansky. Nat. 1766. d. 17. Febr.« (Верещагинъ с. 4; пор. Д. Дорошенко с. 61—62).

точки в бібліотеці Наук. Тов. ім III .60). Про власника екслібрису поки що не маємо докладніших вісток. В кожному разі є се інтересне сві-

N^o.

Ex Serie Librorum Bibliothecæ

MICHAELIS FANKOVICS

Græci Ritus Unitorum Dicecensis Munkacsiniensis, in Archi-Episcopal Seminario Pononensi Aluianni Anno D. 1798. Die in Arce Regia comparatus a fl kr.

Quod semel lectum est, nullo modo arbitremini satis
vobis innotescere: si ergo eum librum fructuosissi-
mum habere vultis, non pigeat, 'relegendo habere
notissimum.

S. August., L. de Corrept, & Grat. Cap. I.

Український екслібріс з Закарпаття

з кін. XVIII ст.

Екслібріс Мих. Фанковича.

Не був дотепер публікований екслібріс з Прикарпатської України, Михайла Фанковича, богослова греко-уніяцької мукачівської дієцезії, що студіював в архиєпископському семінарі у Братиславі (Пресбург, Pozsony) в 1798 р. — подаємо його репродукцію (розмір 155×95 мм, з кар-

доцтво, які глибокі корені пустило бібліофільство на Закарпатті, що навіть молодий богослов 'казав надрукувати собі екслібріс.

Без сумніву при докладніших пошукуваннях у бібліотеках віднайдуться ще інші екслібриси з XVIII в.